

ANKETA 1000 PREDUZEĆA

Srbija 2014

USAID | **SRBIJA**
OD AMERIČKOG NARODA

www.bep.rs

Poslovna anketa: Srbija 2014.

Rezime

USAID Projekat za bolje uslove poslovanja (USAID BEP) promovise konkurentnost i privredni rast naročito privatnog sektora. Ovaj projekat pruža podršku državnim organima i privrednicima u Srbiji u cilju uklanjanja političkih, pravnih i regulatornih prepreka koje ometaju ulaganje, privredni razvoj i stvaranje novih radnih mesta.

Kako bi pružio podršku državnim organima u pogledu pokretanja, sprovođenja i praćenja privrednih reformi, USAID BEP svake godine sprovodi anketu među privrednim društvima i preduzetnicima u Srbiji. Nalazi ovog istraživanja služe kao putokaz državi pri sprovođenju reformi u oblastima u kojima će se u najvećoj meri unaprediti ulaganja, privredni rast i stvaranje novih radnih mesta. Ova anketa razlikuje se od svih drugih koje se sprovode u Srbiji zbog opsežnog uzorka, četvorogodišnje vremenske serije i širokog obuhvata upitnika; sve to je čini značajnim mehanizmom podrške za zagovaranje reforme javnih politika. Ovogodišnju anketu između 3. septembra i 1. oktobra 2014. godine sproveo je Ipsos Strategic Marketing, i to kroz direktne intervjuje („licem u lice“) sa predstavnicima 1.009 privrednih društava i preduzetnika. Reč je o reprezentativnom uzorku svih registrovanih privrednih društava i preduzetnika u Srbiji stratifikovanog po regionu, delatnosti i veličini subjekata.

Rezultati istraživanja iz 2014. godine ukazuju na to da se tokom prethodnih godinu dana poslovno okruženje u Srbiji nije značajnije promenilo. Oblasti regulatornog okruženja većinom su doživele manji napredak ili su pak ostale nepromenjene. Parafiskalni nameti, porezi i doprinosi na zarade, PDV, administriranje naplate poreza i opšte administrativne procedure imaju najnegativniji uticaj na poslovanje. Međutim, došlo je do manjeg pada u procentu privrednika koji kao negativne pojave navode parafiskalne namete (sa 73% na 69%), poreze i doprinose na zarade (sa 72% na 69%), i administrativne procedure (sa 66% na 61%). Mada je došlo do neznatnog povećanja broja privrednika koji smatraju da dobijanje dozvola za obavljanje delatnosti i inspekcije imaju negativan uticaj na poslovanje, ova dva aspekta i dalje predstavljaju najmanje opterećenje (takvim ih vidi 29% odnosno 27% ispitanika).

Napredak ostvaren u reformama tokom 2014.	
Značajan napredak	Manji napredak
<ul style="list-style-type: none"> • Informisanost o reformama • Učešće privrede u reformama • Administriranje naplate poreza i doprinosa na zarade • Vrsta sredstava obezbeđenja koje zahtevaju banke 	<ul style="list-style-type: none"> • Parafiskalni nameti • Porezi i doprinosi na zarade • Administrativne procedure • Sudske procedure • Inspekcijski nadzor • Građevinske dozvole (vreme) • Propisi o radu • Carinske i trgovinske procedure • Iznos carinskih dažbina • Akcize • Usluge finansijskih institucija
Bez poboljšanja	Pogoršanje
<ul style="list-style-type: none"> • Administriranje naplate poreza • Platni promet • Dozvole za obavljanje delatnosti • Korupcija • Javne nabavke • Inflacija • Siva ekonomija • Kamatne stope i naknade banaka • Iznos sredstava obezbeđenja koja zahtevaju banke 	<ul style="list-style-type: none"> • Pristup izvorima finansiranja • Građevinske dozvole (trošak) • Otvorenost u javnim nabavkama • Stopa PDV • Fluktucije kursa

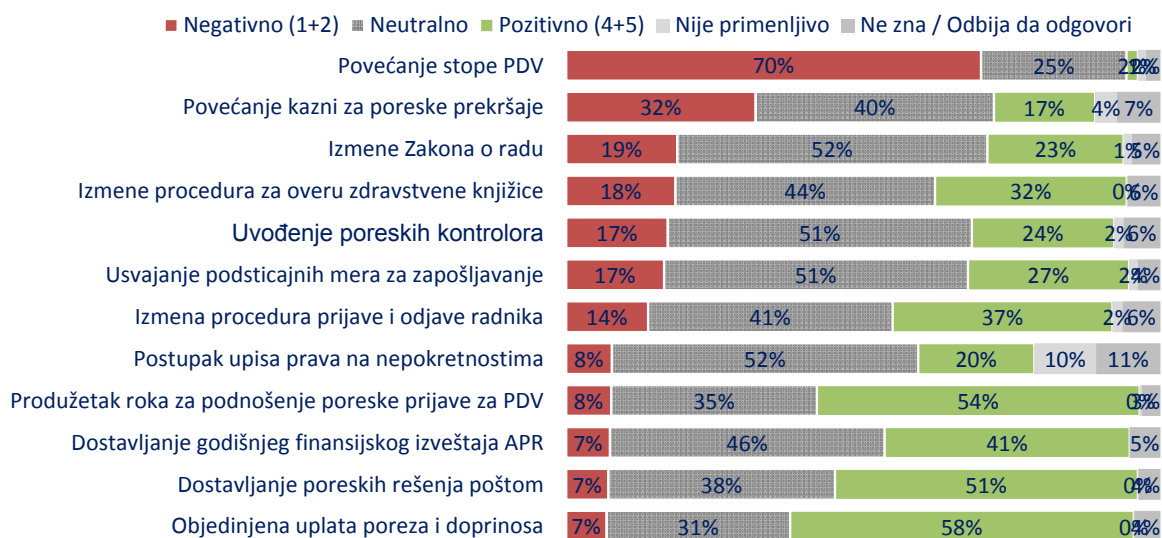
Makroekonomsko okruženje takođe je ostalo skoro nepromenjeno, barem prema mišljenju privrednika. Iako je stopa inflacije tek 1,8% (na međugodišnjem nivou, podatak iz oktobra 2014),¹ 88% privrednika navodi da je uticaj inflacije negativan – što ovu pojavu čini najnegativnijom već četvrtu godinu za redom. Fluktuacije deviznog kursa na drugom su mestu po negativnom uticaju na poslovanje (sa 83%).

Pokazatelji korupcije doživeli su tokom 2013. godine značajno poboljšanje, a u 2014. su ostali većinom nepromenjeni. Stoga se čini da rezultati borbe protiv korupcije nisu izgubljeni, ali i da nije došlo do daljeg unapređenja. Na primer, nekih 17% privrednika i ove i prošle godine navelo je da korupcija ima značajan uticaj na njihovo poslovanje (što je pad u odnosu na 41% iz 2011. i 33% iz 2012. godine).

Pristup izvorima finansiranja pogoršao se tokom prethodne godine. Broj privrednika koji se zadužuju dramatično je opao; tek 36% njih koristilo je spoljašnje izvore finansiranja, a prosečan godišnji iznos pozajmice pao je na 21.000 evra.

Kada smo privrednike upitali kakva je njihova reakcija na konkretne reforme sprovedene tokom prethodne godine, objedinjena uplata poreza i doprinosa ocenjena je najpozitivnije, dok se povećanje stope PDV percipira kao najnegativnija promena.

Grafikon 1: Procena uspešnosti sprovedenih državnih mera

Možda usled toga što su pojedine reforme sprovedene uspešno, dok druge još traju, privrednici i dalje budućnost posmatraju sa sve više optimizma. Tokom protekle tri godine primetno je povećanje procenta privrednika koji očekuju povećanje prihoda (sa 34% 2012. na 43% 2014) i planiraju da zaposle još radnika (sa 19% 2012. na 26% 2014). Dobra vest za zapošljavanje je i to što 45% velikih firmi planira da poveća broj zaposlenih, dok, sa druge strane, samo 22% ovih preduzeća namerava da otpusti određeni broj radnika.

U daljem tekstu predstavljamo neke od najznačajnijih nalaza istraživanja za 2014, i to po kategorijama: opis uzorka; korupcija i transparentnost; regulatorni okvir; porezi, takse i naknade; makroekonomska

¹ Izvor: Narodna banka Srbije.

politika; i pristup izvorima finansiranja. Zaključujemo navođenjem spiska preporuka zasnovanih na rezultatima istraživanja.

Opis uzorka

Privrednici obuhvaćeni istraživanjem predstavljaju reprezentativan uzorak ukupnog broja privrednih društava i preduzetnika u Srbiji: 92% su mala preduzeća, 6% su srednja, a 2% velika.² Ukupno 60% ispitanika imalo je promet od preko 100.000 evra tokom 2013. godine. Čak 89% ostvarilo je dobit u 2013, a 88% radi neprekidno najmanje devet godina. Firme zapošljavaju u proseku 22,7 radnika, a istraživanjem su obuhvaćena društva sa najmanje tri zaposlena.

Žene su nedovoljno zastupljene u pogledu vlasništva i rukovođenja firmama. Zaposlenost žena u preduzećima obuhvaćenim uzorkom blizu je nacionalnog proseka, koji iznosi 42% (dok je u uzorku USAID BEP taj procenat 36%). Žene čine 50% zaposlenih kod preduzetnika, ali je učešće muškaraca i dalje dominantno u vlasništvu nad firmama, kao što se može videti na grafikonu 2 u daljem tekstu. Slično je i kod rukovođenja firmama: tek 27% svih rukovodilaca su žene.

Grafikon 2. Vlasnički udeo muškaraca i žena u svim ispitanim preduzećima

Većina radnika zaposlena je na neodređeno vreme: tek 25% svih firmi angažuju radnike na određeno vreme. Ovaj broj će se možda izmeniti posle stupanja na snagu skorašnjih izmena Zakona o radu kojima se omogućava duže trajanje ugovora na određeno vreme i podstiče prelaz iz neformalne u formalnu zaposlenost, ali istovremeno i smanjuje rizik i opterećenje angažovanja radnika na neodređeno vreme (kroz između ostalog racionalizaciju otpremnina i restriktivnije razloge za nezakonit otkaz).

Kao i ranijih godina, mali broj preduzeća izvozi robu ili usluge. Čak 92% svih firmi plasira robu i usluge samo unutar Srbije, a većina njih to čini samo na teritoriji svoje opštine. Većina izvoznika nalazi tržište na području bivše Jugoslavije.

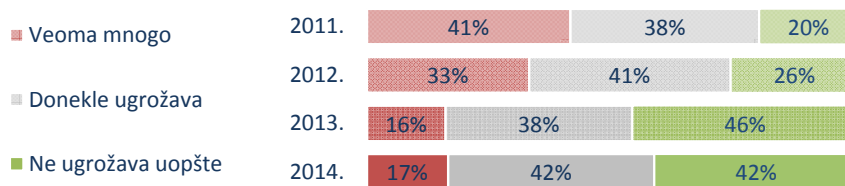
Samo 12% preduzeća članovi su poslovnih udruženja. Situacija je slična onoj iz 2013, i predstavlja značajno smanjenje u odnosu na 36% iz 2011. Članovi poslovnih udruženja svoje asocijacije ocenjuju bolje kada je reč o organizovanju obuka i širenju informacija (37% pozitivnih stavova), kao i u pogledu organizovanja poslovnih sajmova i pomoći u plasmanu proizvoda i usluga (33%), nego kada je reč o lobiranju kod nadležnih organa za regulatorne reforme (što 17% ispitanih posmatra pozitivno).

² Uzorak velikih privrednih društava nešto je veći od njihove zastupljenosti u ukupnoj populaciji ispitanih preduzeća kako bi se osigurala njegova reprezentativnost.

Korupcija i transparentnost

Još od 2013. godine primetna je pozitivna percepcija smanjenja korupcije. Broj privrednika koji smatraju da korupcija u velikoj meri utiče na njihovo poslovanje smanjio se sa 41% u 2011. na 16% u 2013, a u 2014. iznosi 17%. Navodi davanja novca ili poklona ili korišćenja privatnih veza takođe su postali ređi od 2011. godine. Ovaj uspeh u smanjenju korupcije može se videti i u nalazima drugih istraživanja.³ Pa ipak, između 2013. i 2014. nije došlo do poboljšanja.

Grafikon 3. Do koje mere korupcija ugrožava poslovanje preduzeća

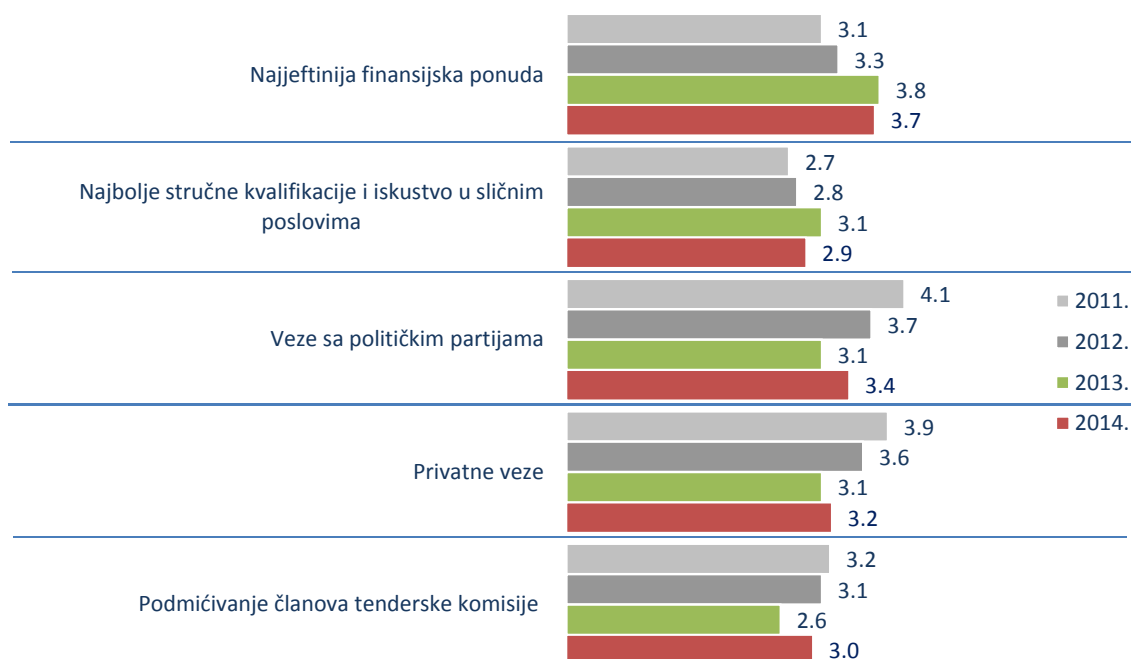

Preko polovine privrednika smatra da je došlo do poboljšanja transparentnosti i predvidljivosti poslovanja, čime se nastavlja pozitivan trend. Čak 89% privrednika navodi da su donekle, veoma dobro ili odlično informisani o izmenama zakona i propisa. Privrednici takođe znatno bolje razumeju strategiju Vlade za ekonomski razvoj: njih 53% sada u potpunosti ili delimično razume vladinu politiku ekonomskog razvoja, u poređenju sa tek 22% ispitanika koji su to naveli 2011. godine. Primetan je pozitivan trend u pogledu sposobnosti privrednika da utiču na reforme propisa kojima se uređuje poslovno okruženje: broj onih koji smatraju da je došlo do poboljšanja povećao se sa 4% godine 2011. na 14% u 2014, dok se broj onih koji se ne slažu opao sa 76% u 2011. na 45% u 2014.

Došlo je do pogoršanja percepcije činilaca koji utiču na dobijanje poslova putem javnih nabavki. Dok je u 2013. ostvaren značajan napredak u pogledu značaja najpovoljnije ponude u odnosu na veze i korupciju, nalazi istraživanja za 2014. pokazuju da se stanje ponovno pogoršalo. Tek 10% ispitanika ima značajnije iskustvo sa javnim nabavkama, iako ovo tržište ukupno vredi oko 2,2 milijarde evra godišnje.

Grafikon 4. Činioci koji utiču na dodelu ugovora o javnim nabavkama

³ Srbija je ostvarila napredak na listi izrađenoj na osnovu globalnog istraživanja Transparenci internešnala za 2013, gde je skočila sa 80. na 72. mesto. U istraživanju *Enterprise Survey* Svetske banke za 2013, 9% od ukupno 360 intervjuisanih privrednika navelo je korupciju kao značajnu prepreku za poslovanje, dok je u Izveštaju o globalnoj konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma 11.9% ispitanika prepoznalo korupciju kao bitan negativan činiac.

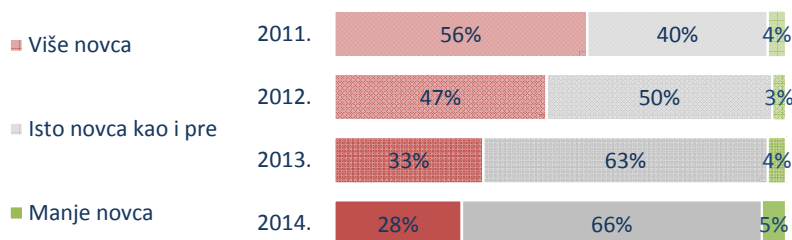

Regulatorni okvir

Većina privrednika u Srbiji ne troši više vremena i novca na poštovanje propisa, dok rukovodstva firmi na ova pitanja odvajaju manje vremena. Godine 2011, 56% firmi potrošilo je više novca na rešavanje regulatornih pitanja nego prethodne godine, dok je taj procenat u 2014. 28%. Godine 2011. ukupno 47% svih preduzeća navelo je da je potrošilo više vremena na rešavanje regulatornih pitanja, a taj se broj smanjio na 22% u 2014. Međutim, teško je ove promene okarakterisati kao uspeh, budući da tek 5% ispitanika navodi da troši manje novca na regulatorna pitanja, dok 9% navodi da na rešavanje ovih problema troši manje vremena. Možda je najbolji opis situacije sledeći: za većinu firmi nije došlo do poboljšanja, ali istovremeno nije došlo ni do pogoršanja.

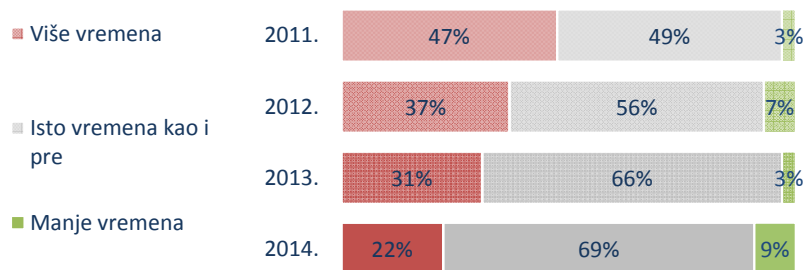
Grafikon 5. Novac utrošen na rešavanje regulatornih pitanja

U poslednjih 12 meseci, da li je Vaše preduzeće potrošilo manje ili više novca u vezi sa aktivnostima vezanim za poštovanje propisa, u odnosu na prethodnu godinu?

Grafikon 6. Vreme utrošeno na rešavanje regulatornih pitanja

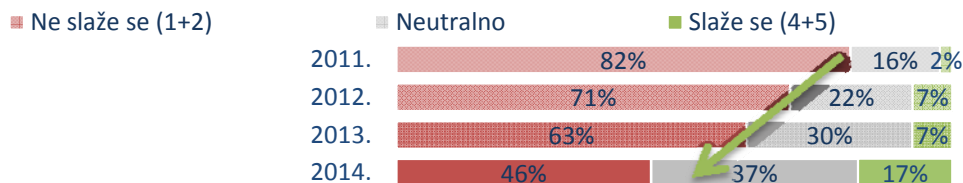
U poslednjih 12 meseci, da li je Vaše preduzeće potrošilo manje ili više vremena u vezi sa poslovima vezanim za poštovanje propisa, u odnosu na prethodnu godinu?

Situacija je nešto bolja u pogledu toga koliko vremena rukovodioci preduzeća troše na ispunjavanje regulatornih zahteva: 57% ispitanika smatra da rukovodioci provode manje od 20% radnog vremena rešavajući regulatorna pitanja (u poređenju sa 46% iz 2011). Od ispitanika se takođe tražilo da navedu da li se slažu sa tvrdnjom da se teret zakona i propisa smanjio tokom poslednjih 12 meseci: 46% se ne slaže, 37% je neutralno a 17% se slaže. Kao što se može videti iz grafikona 7, od 2011. godine pratimo stalna poboljšanja u pogledu odgovora na ovo pitanje.

Grafikon 7. Teret zakona i propisa

Teret zakona i propisa je umanjen u poslednjih 12 meseci

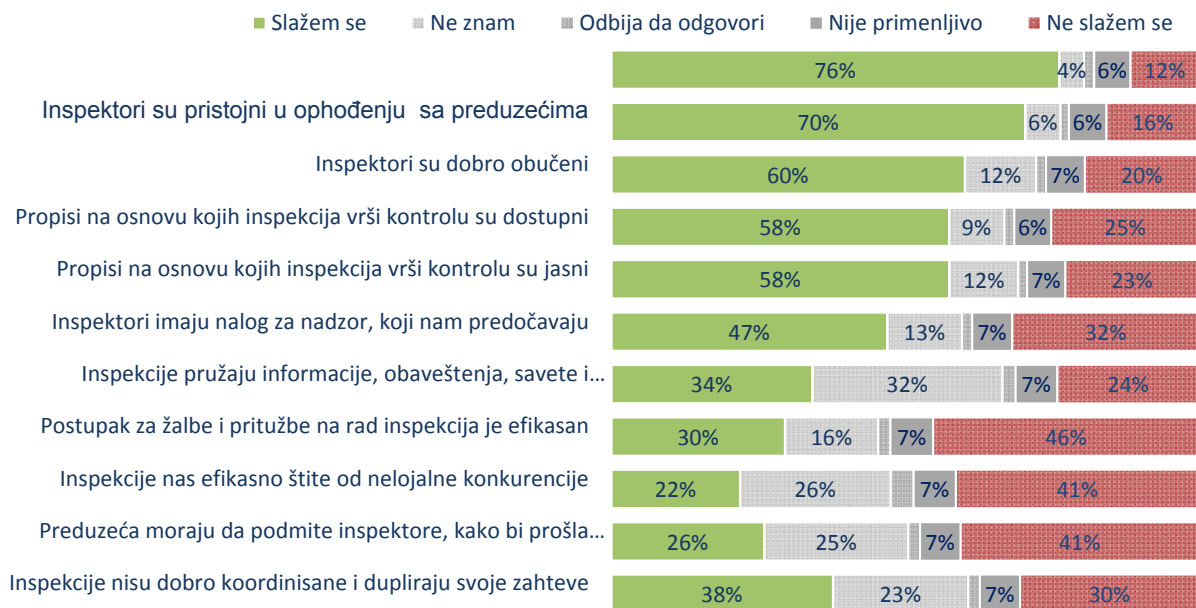

Administrativne procedure su među najproblematičnijim oblastima za privredu. Čak 60% ispitanika navodi da su administrativne procedure opterećenje za njihovu firmu, te je u tom smislu ovaj činilac šesti po redu od ukupno 14 ispitanih aspekata regulatornog okruženja. Administrativne procedure koje predstavljaju najveće opterećenje u pogledu vremena potrebnog za njihovo rešavanje jesu dobijanje dozvola i uverenja, poreska administracija i prijava odnosno odjava zaposlenih. Plaćanje poreza i doprinosa na zarade zaposlenih i administracija vezana za PDV smatraju se najvećim opterećenjem u pogledu učestalosti. Međutim, treba napomenuti da 41% ispitanih privrednika nisu odgovorili koja je procedura najveće opterećenje u smislu trajanja, dok 46% njih nisu naveli koja procedura najviše smeta zbog svoje učestalosti. Privrednici smatraju da su reforme administracije dobrodošle: 58% privrednika je pozitivno ocenilo objedinjenu uplatu poreza i doprinosa na zarade (a samo njih 7% posmatra ovaj postupak u negativnom svetlu).

Inspekcije postaju sve manja prepreka poslovanju. Rukovodioci firmi provodili su tokom protekle godine prosečno 12 sati mesečno u radu sa inspektorima, u poređenju sa 34 sata godine 2012. Najčešće inspekcije su tržišna, poreska, i inspekcija rada. Ukupno 27% ispitanika ocenilo je inspeksijski nadzor negativno (što je cifra slična onoj iz 2013, kada je taj broj iznosio 24%), tako da se može primetiti konstantan napredak još od 2012. godine, kada je skoro 69% privrednika inspeksijskom nadzoru dalo negativnu ocenu. Većina ispitanika smatra da su inspektori učtivi i dobro obučeni, kao i da su relevantni propisi lako dostupni i razumljivi. Ovi pozitivni rezultati posledica su reformi i restrukturiranja više inspekcija, naročito tržišne inspekcije i inspekcija zaduženih za bezbednost hrane. Ove i druge inspekcije

prelaze na sistem nadzora zasnovan na proceni mogućeg rizika⁴ (koji će biti obavezan u skladu sa budućim Zakonom o inspeksijskom nadzoru), čime će inspekcije postati delotvornije i efikasnije, dok će istovremeno privrednicima predstavljati manje opterećenje. Međutim, inspektori su potrebni radi zaštite građana i tržišta, te tako postoje i razlozi za zabrinutost kada je reč o manjem opterećenju inspeksijskim nadzorom: neadekvatni ljudski resursi, nedostatak vozila i goriva i druga finansijska ograničenja. Najproblematičniji aspekti rada inspektora odnose se na zaštitu od nelojalne konkurencije, nuđenje mita radi izbegavanja kazne i neadekvatna koordinacija.

Grafikon 8. Ocena sistema inspekcija

U postupku izdavanja građevinskih dozvola primetno je određeno poboljšanje, ali je on i dalje neprimereno skup i dugotrajan. I mada se u izveštaju *Doing Business* Svetske banke ne navodi da se situacija poboljšala kada je reč o broju procedura, vremenu i trošku dobijanja građevinske dozvole (za magacin u Beogradu),⁵ naše istraživanje ipak pokazuje da je na terenu ostvaren pomak. Ove godine, preduzeća koja su u toku prethodne dve godine gradila objekte navela su da je prosečno vreme za dobijanje dozvole 8,2 meseci, što predstavlja skraćenje postupka u odnosu na 9,3 meseci iz 2013, 12 meseci 2012. i 19 meseci 2011. Ovogodišnje poboljšanje je najvećim delom posledica napretka u Beogradu, gde je vreme potrebno za ishოდovanje građevinske dozvole skraćeno sa 14 meseci u 2013. na 8,5 meseci 2014. godine. Pa ipak, kao što se može videti iz grafikona u daljem tekstu, firme koje su gradile objekte svakako ne smatraju da su cena i trajanje postupka primereni.

Grafikon 9. Ocena sistema izdavanja građevinskih dozvola

⁴ USAID Projekat za razvoj konkurentnosti, *Izveštaj o inspekcijama u Republici Srbiji* (2014). U ovom istraživanju preko polovine ispitanih inspektora navelo je da ili već sprovode ili upravo uvode postupke inspeksijskog nadzora zasnovane na proceni mogućeg rizika.

⁵ U izveštaju *Doing Business* Svetske banke za 2015. godinu Srbija je na 186. mestu po jednostavnosti dobijanja građevinskih dozvola od ukupno 189 zemalja obuhvaćenih ovim istraživanjem.

Kod sistema izvršenja sudskih odluka nije došlo do nastavka poboljšanja koje su privrednici primetili prošle godine. Usled značajnih reformi sistema izvršenja sudskih odluka, percepcija ovog sistema i izvršnog postupka u celini ozbiljno je poboljšana između 2011. i 2013. godine. Međutim, privrednici su u 2014. postali veći pesimisti u pogledu izvršenja: 66% onih koji su koristili usluge ovog sistema ocenjuju ga kao veoma loš odnosno loš, dok 34% smatra da je on dobar, veoma dobar ili odličan. Reč je o koraku nazad u odnosu na 2013, kada je 61% ispitanika smatrao sistem veoma lošim ili lošim, dok ga je 39% smatralo dobrim, veoma dobrim ili odličnim. Čak 36% firmi koje su pokrenule postupak izvršenja nisu bile u stanju da tim putem naplate svoje potraživanje; u 27% slučajeva izvršenje je trajalo preko godinu dana, dok je u 36% slučajeva trajalo manje od godinu dana. Treba da napomenemo da je tek 30% ispitanih firmi zaista i koristilo izvršni postupak, što bi moglo da znači da naplaćuju potraživanja izvan sistema, da nemaju poverenja u sistem ili da ne mogu da priušte da ga koriste.

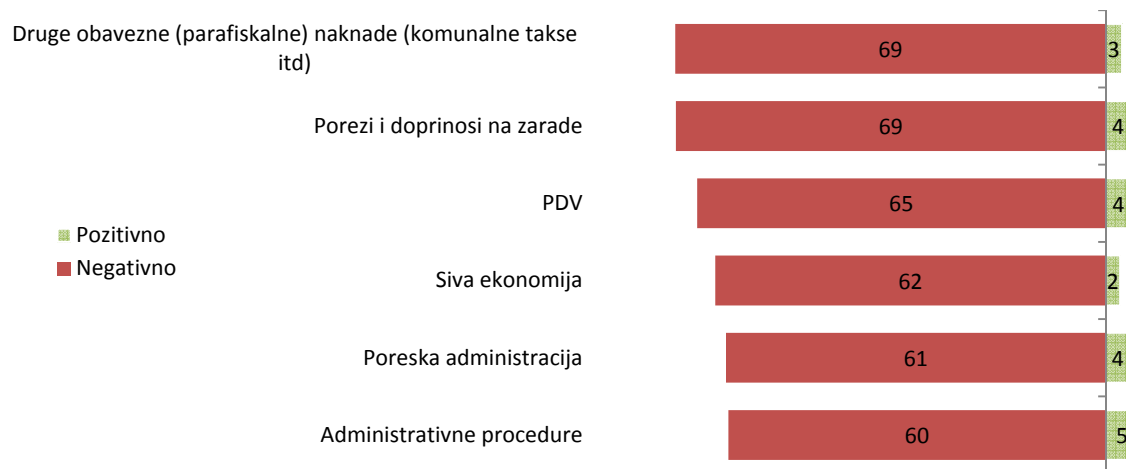
Izmene Zakona o radu iz 2014. godine još uvek nisu značajnije uticale na poslovno okruženje. Od nedavno usvojenih izmena Zakona o radu očekuje se da značajno unaprede fleksibilnost radnih odnosa i stimulišu zapošljavanje (same izmene usvojene su manje od dva meseca pre nego što je sprovedena anketa). Ukupno 26% ispitanika namerava da poveća broj zaposlenih u narednoj godini, dok samo 10% planira smanjenje radne snage, mada 61% privrednika navodi da ne planira da menja broj zaposlenih. Porezi i doprinosi na zarade najveća su prepreka zapošljavanju: 69% ispitanika ovaj aspekt ocenjuje negativno. Sa druge strane, procedure i zahteve u skladu sa Zakonom o radu negativnim činiocem smatra 40% privrednika. Tržišni uslovi su glavni razlog iz kojeg privrednici ne zapošljavaju (to navodi 64% ispitanika), dok 12% svih firmi pominje iznose poreza i doprinosa, a 7% pitanja vezana za zakon o radu, poput ograničenog trajanja ugovora na određeno vreme, suvišnu „papirologiju“, otpremnine i ograničenja koja važe za otpuštanje radnika. Učešće radnika na određeno vreme u ukupnom broju zaposlenih opalo je sa 11% na 9%, dok je broj zaposlenih na neodređeno porastao sa 89% na 91%.

Porezi, takse i naknade

Ispitanici smatraju da porezi imaju najnegativniji uticaj na poslovanje. Ne predstavlja nikakvo iznenađenje videti da privrednici i dalje posmatraju fiskalna pitanja u negativnom svetlu, kao što se može videti iz grafikona 10. porezi i doprinosi na zarade, PDV i poreska administracija predvode spisak problematičnih oblasti, zajedno sa pitanjem parafiskalnih nameta, koji zapravo predstavljaju skrivene poreze. Postoji konsenzus oko toga da je povećanje stope PDV najspornija mera Vlade sprovedena u proteklih godinu dana, ali je osnovna stopa od 20% i dalje relativno niska u poređenju sa prosekom u zemljama EU i ne predstavlja realnu pretnju po konkurentnost (iako je niža stopa za prehrambene proizvode, lekove i druge posebne kategorije nešto viša nego u EU). Za očekivati je da će dalji napori države da dodatno poveća oporezivanje potrošnje na uštrb oporezivanja prihoda naići na protivljenje privrede.

Grafikon 10. Eksterni činioci sa najnegativnijim uticajem na poslovanje

Molimo Vas da ocenite uticaj sledećih činilaca na svoje poslovanje

Parafiskalni nameti i dalje predstavljaju opterećenje. Kao što se može videti iz grafikona 10, privrednici i dalje smatraju da parafiskalne takse i naknade i dalje imaju najnegativniji uticaj na poslovanje. Administrativne takse, takse za registraciju motornih vozila i „firmarina“ ocenjene su kao najproblematičnije, što ne predstavlja iznenađenje budući da Zakon o republičkim administrativnim taksama sadrži skoro 230 tarifnih brojeva, od kojih se neke odnose na više različitih taksi – u pojedinim slučajevima čak preko deset njih. Nalazi ove ankete u tom pogledu su slični rezultatima istraživanja finansijskog uticaja parafiskalnih taksi i naknada⁶ koje su sprovedeli USAID BEP i NALED, kao i podacima Trezora o najvećim iznosima neizmirenih neporeskih obaveza (osim takse za registraciju motornih vozila, čiji je fiskalni uticaj manji nego što bi to moglo da se zaključi iz nalaza istraživanja).

Poreska uprava sprovela je značajne reforme ali i dalje predstavlja problem. Objedinjena uplata poreza i doprinosa i dostava poreskih rešenja poštom za privrednike su među najznačajnijim reformama sprovedenim tokom prethodne godine. Pa ipak, 61% ispitanika navodi da poreska uprava ima negativan uticaj na njihovo poslovanje.

Makroekonomska politika

Privrednici smatraju da su inflacija, nestabilnost deviznog kursa i fluktuacije kamatnih stopa ekonomski činioci koji najviše škode konkurentnosti. Mada je razumljivo zašto je privreda zabrinuta zbog ovih faktora, pošto oni neposredno utiču na profitabilnost, zvanični statistički podaci naizgled govore da nema razloga za brigu. U septembru 2014, tokom sprovođenja ove ankete, međugodišnja stopa inflacije bila je 2,1%⁷; inflacija je tokom čitave 2014. bila u okviru ciljanog raspona. Devizni kurs nije značajnije fluktuirao 2013. i 2014. godine: zapravo, odnos dinara i stranih valuta tokom ovog perioda bio je stabilniji nego 2011. ili 2012.⁸ Kamatne stope su tokom prethodne godine neprekidno padale, te je referentna stopa NBS u trenutku pisanja ovog izveštaja 8%, dok je 2011. iznosila preko 12%, a krajem 2013. 9,5%.⁹ Pa ipak, kada smo od privrednika zatražili da navedu tri činioca u kojima je poboljšanje najpotrebnije, najčešće su pominjali 1) nestabilnost kursa, 2) poreze na zarade i 3) inflaciju.

⁶ USAID BEP i NALED, *Neporeski i parafiskalni nameti u Srbiji* (2014).

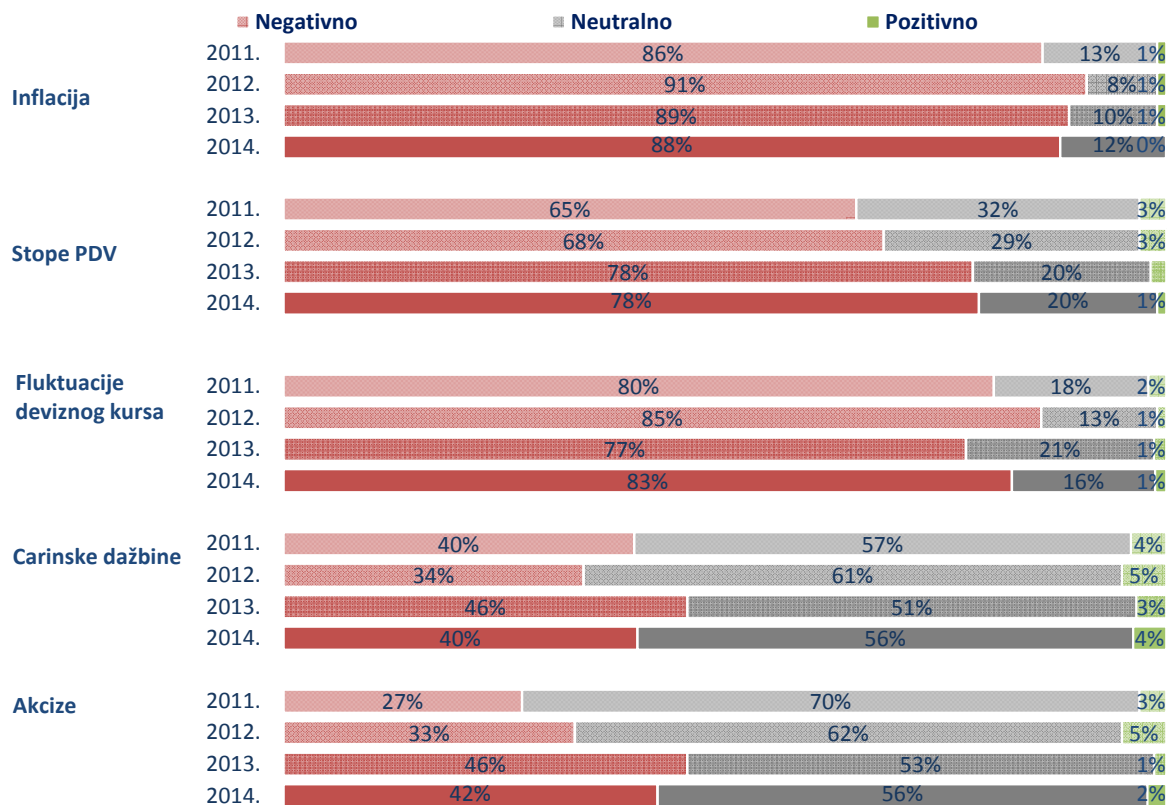
⁷ Izvor: Narodna banka Srbije.

⁸ Izvor: Narodna banka Srbije.

⁹ Izvor: Narodna banka Srbije.

Stopa PDV i porezi i doprinosi na zarade smatraju se najozbiljnijim pretnjama po konkurentnost sa strane fiskalne politike. Posebna, „niža“ stopa PDV (koja se primenjuje na prehrambene proizvode, lekove i pojedine druge kategorije) povećana je u januaru 2014. sa 8% na 10%, pa u Srbiji tako sada važi jedna od najviših „nižih“ stopa ovog poreza. U tom smislu je percepcija ispitanika opravdana. Sa druge strane, osnovna stopa PDV u Srbiji (koja važi za sve druge proizvode i usluge) od 20% relativno je niska u poređenju sa drugim zemljama EU (iako nešto viša nego u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori)¹⁰, te tako ne predstavlja realnu pretnju po konkurentnost srpske privrede. Porezi i doprinosi na zarade na četvrtom su mestu po percipiranom negativnom uticaju na poslovanje. Poređenje sa stanjem u drugim zemljama potvrđuje ovu pretpostavku: iako je poresko opterećenje prosečnih zarada u Srbiji slično kao u drugim zemljama Evrope, porezi na ispodprosečne zarade su visoki. Srbija je peta po visini „poreskog klina“ za najniže zarade od 30 zemalja obuhvaćenih istraživanjem (u Srbiji na poreze odlazi 33% prosečne bruto zarade).¹¹

Grafikon 11. Uticaj mera ekonomske politike

Privrednici žele niže poreze, ali se glasno protive smanjenju iznosa transfera, subvencija, podsticajnih mera i drugih budžetskih stavki koje pogoduju privredi. Ispitanici se protive „rezanju“ budžeta čak i pod uslovom da bi se tako smanjio iznos poreza koje plaćaju. U anketi iz 2011. godine preko polovine ispitanika izrazilo je podršku smanjenju većine transfera, ali je sada protivljenje smanjenju ovakve potrošnje poraslo kod svih predstavnika privrede. Na primer, 2011. godine 54% anketiranih privrednika podržalo je smanjenje subvencija za cene proizvoda i usluga, dok je taj procenat u 2014. samo 28%. Godine 2011, 53% ispitanika izjasnilo se za smanjenje subvencija u pogledu cene energenata i sirovina, dok 2014. samo 30% podržava smanjenje takvih podsticajnih mera. Zanimljivo je primetiti da značajno

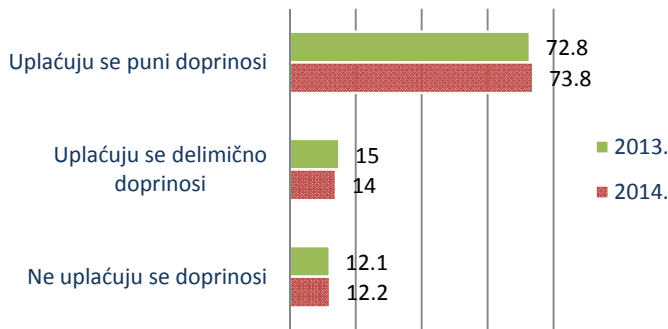
¹⁰ Izvor: www.vatlive.com.

¹¹ Svetska banka, *Does Formal Work Pay in Serbia?*, 2008.

veći broj privrednika podržava smanjenje sredstava namenjenih za obuku za poslovanje ove godine (35%) nego 2013. (24%).

Grafikon 12. Procenjeni procenat firmi koje plaćaju doprinose

Po Vašoj proceni, od ukupnog broja radnika koji rade u preduzećima koja posluju u istoj grani kao Vaše preduzeće, kom procentu radnika se uplaćuju puni doprinosi na plate?

Privrednicima siva ekonomija i dalje predstavlja veliki problem. Čak 62% svih ispitanika navodi da siva ekonomija ima negativan uticaj na njihovo poslovanje. Dve nedavno sprovedene studije ukazuju da skoro tri četvrtine preduzeća navode da im je godišnji promet opao zbog nelojalne konkurencije.¹² Čini se da obim neformalnog poslovanja nije smanjen tokom prethodne godine: privrednici smatraju da je procenat poslodavaca u njihovoj grani koji ne plaćaju doprinose ili ih plaćaju samo delimično ostao isti. Stoga ne iznenađuje što ispitanici smatraju borbu protiv sive ekonomije najznačajnijim aspektom reformi.

Pristup izvorima finansiranja

Obim zaduživanja privrede u stalnom je padu; većina preduzeća ne koristi spoljne izvore finansiranja. Čitavih 64% ispitanika navodi da ne koristi spoljne izvore finansiranja, što predstavlja povećanje u odnosu na 31% onih koji su isto izjavili 2011. Ukupno 49% anketiranih navodi da nema potrebe za kreditom. Glavni razlozi iz kojih firme kojima jeste bilo potrebno finansiranje ipak nisu uzimale kredite su: 1) korišćenje sopstvenih sredstava umesto kredita; 2) bankarski proizvodi nisu odgovarali njihovim potrebama ili profilu rizika; i 3) procedure banke zahtevale su previše vremena odnosno novca. Prema nalazima ovogodišnje ankete, prosečni iznos uzetog kredita je 21.000 evra, u poređenju sa 35.000 evra godine 2013. Prosečan kredit odobren preduzetniku iznosi 10.000 evra, a za mala preduzeća iznos je 19.000 evra. Ove brojke ukazuju na značaj uvođenja mikrofinansijskih i drugih nebankarskih finansijskih institucija, budući da krediti (i modeli poslovanja) komercijalnih banaka ne odgovaraju potrebama preduzeća ove veličine. Preduzeća koja se bave proizvodnjom zaduživala su se upola manje nego 2013. godine. Čak 90% preduzeća smatra da finansijski sektor može da odigra važnu ulogu u privrednom razvoju, tako da se čini da postoji prostor za povećanje obima spoljnog finansiranja.

Većina preduzeća finansira se iz sredstava sopstvenih vlasnika. Ovo je slučaj bez obzira na veličinu i delatnost firme, ili oblika organizovanja (tj. da li je reč o preduzeću ili preduzetniku). Firme koje se zadužuju sa strane i dalje većinom koriste sopstvena sredstva: za njih 62% finansiranja dolazi iz ovih izvora.

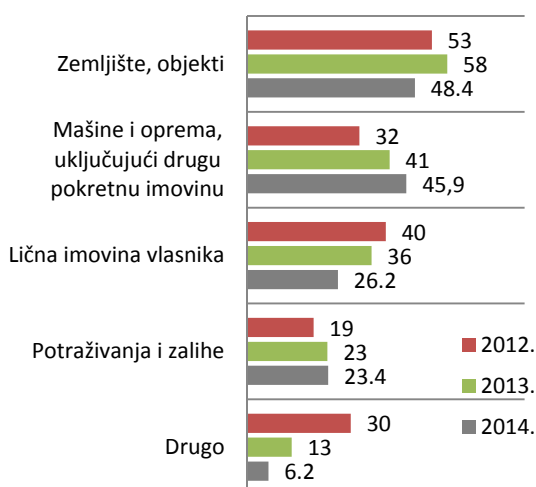
¹² USAID BEP i Fond za razvoj ekonomske nauke, *Siva ekonomija u Srbiji: Novi nalazi i preporuke za reforme*, februar 2012.

Banke su i dalje najveći izvor spoljnog finansiranja, mada je obim zaduživanja kod banaka u padu. Kod ukupno 36% privrednika koji koriste eksterno finansiranje, prosečni procenat bankarskih kredita iznosi 24,7%, što predstavlja pad u odnosu na 27,1% zabeleženih 2013. godine. Korišćenje pozajmica rođaka odnosno prijatelja povećalo se sa 6,5% 2013. na 9,7% 2014. godine. Istovremeno, kvalitet bankarskih usluga ocenjen je pozitivnije nego prethodne godine: 90% svih privrednika navodi da nije komplikovano dobiti osnovne informacije o ponudama banaka. Ispitanici iz južne i istočne Srbije i Šumadije i zapadne Srbije zadužuju se kod banaka mnogo češće nego njihove kolege iz Beograda i Vojvodine.

Dozvoljena prekoračenja najčešći su vid bankarskog finansiranja. Skoro 30% klijenata banaka koriste ove popularne „minuse“, koji su najrasprostranjeniji oblik finansiranja, a još 25% najčešće koristi namenske kredite. Time se nastavlja trend zapažen ranijih godina, prema kome privreda najviše koristi kratkoročne bankarske proizvode, uprkos dostupnosti mnogo veće lepeze proizvoda i činjenice da dozvoljena prekoračenja povlače najviše kamate. Drugi bankarski i nebankarski proizvodi, uključujući akreditive, lizing i faktoring, retko se koriste. Nasuprot tome, lizing je najpopularniji eksterni izvor finansiranja za mala i srednja preduzeća (MSP) u Evropi: 40% takvih firmi koristilo je lizing 2010.¹³ Mogući problem je mali prosečni iznos kredita (o tome videti detaljnije u gornjem tekstu), jer banke tako male sume mogu da pruže samo kroz kreditne proizvode usmerene na poslove sa stanovništvom a ne sa privredom.

Nekretnine i mašine i oprema najčešći su oblik traženih sredstava obezbeđenja. Zemljište i objekti su vid kolateralala koji finansijske institucije najčešće zahtevaju (kao što je navelo 48,4% ispitanika), a za njima slede mašine i oprema, uključujući i drugu pokretnu imovinu firme (45,9%). To odražava trend koji možemo smatrati pozitivnim: procenat zemljišta i objekata korišćenih kao sredstva obezbeđenja smanjuje se, dok učešće mašina i opreme pokazuje stabilan rast. To su naročito dobre vesti za MSP, jer ona često nemaju nepokretnosti koje bi mogla da koriste kao sredstvo obezbeđenja kredita. Uz to, finansijske institucije sve ređe zahtevaju lična sredstva vlasnika kao obezbeđenje, što ukazuje na to da zajmodavci privredno društvo odnosno preduzetnika posmatraju kao privredni subjekt odvojen od osobe vlasnika. Zemljište i objekti najmanje su zahtevani kao sredstva obezbeđenja u Beogradu (u 35% slučajeva), a najviše u Šumadiji i zapadnoj Srbiji (60%). Čini se da banke u Šumadiji i zapadnoj Srbiji ne mogu da se zasite sredstava obezbeđenja – a one traže i najviše mašina i opreme kao kolateralala (64%, u poređenju sa 31% u Beogradu).

Grafikon 13. Zahtevana sredstva obezbeđenja

¹³ Oxford Economics, *The Use of Leasing Amongst European SMEs*, 2011.

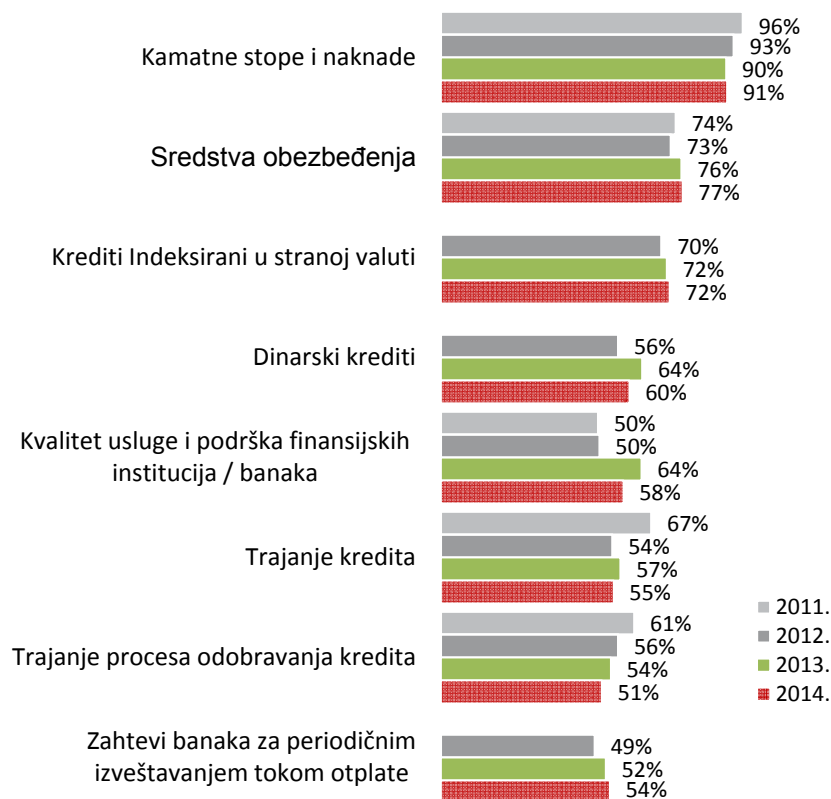
Privrednici smatraju da banke zahtevaju isuviše sredstava obezbeđenja. Mada manje ispitanika navodi da im pružanje zahtevanih sredstava obezbeđenja predstavlja problem (45% 2014. u poređenju sa 57% 2013), 38% anketiranih navodi da banke zahtevaju obezbeđenje čija vrednost prelazi iznos kredita preko 1,5 put (a 20% veruje da je traženo obezbeđenje uvek dvostruko veće od iznosa kredita). Ukupno 28% smatra da je traženo obezbeđenje vredno između 1,2 i 1,5 puta više od iznosa kredita, dok je 20% uvereno da je vrednost obezbeđenja jednaka iznosu kredita ili veća od njega 1,2 puta (a 14% ispitanika odbilo je da odgovori).

Kreditni se prvenstveno koriste za nabavku opreme i povećanje zaliha. Privrednici bankarske kredite najčešće koriste za nabavku odnosno modernizaciju opreme odnosno mašina (35,8%) i povećanje zaliha (26%). Sredstva pozajmljena od rođaka i prijatelja uglavnom su namenjena za nabavku odnosno modernizaciju opreme ili mašina (34,5%), ali i za uplatu PDV i drugih dažbina (20,8%).

Kamatne stope i naknade banaka najveće su prepreke većem zaduživanju. Čak 90% preduzeća kojima je bio potreban kredit smatra da kamatne stope i naknade ne odgovaraju njihovim potrebama, slično kao i u prošlogodišnjem istraživanju. Na osnovu nalaza ove ankete, kao i na osnovu mišljenja fokus-grupa koje je ranije organizovao USAID BEP, može se izvesti zaključak da se firme manje zadužuju iz spoljnih izvora zbog visoke cene takvog finansiranja, koja je opet posledica visokih kamatnih stopa i naknada.

Grafikon 14. U kojoj meri uslovi finansiranja odgovaraju potrebama privrede

Negativne ocene o tome koliko uslovi finansiranja odgovaraju potrebama privrede

Zaključci i preporuke

Nalazi ankete ukazuju na to da je ostalo još mnogo toga što se može učiniti da bi se podstakao razvoj poslovnog okruženja pogodnog za rast privatnog sektora. Na osnovu ovih nalaza izradili smo sledeće preporuke namenjene državnim organima, privredi i drugim zainteresovanim akterima.

- **Ukinuti parafiskalne namete.** Ovi nameti, koji zapravo predstavljaju skrivene poreze, najveća su prepreka za poslovanje – 69% anketiranih privrednika navodi njihov negativan uticaj. Ukupno 138 parafiskalnih taksi i naknada ukinuto je 2012. godine, a naredne, 2013. godine vlada je inicirala izradu novog Zakona o naknadama za korišćenje javnih dobara kojim bi se eliminisali neosnovani nameti i uvela obaveza adekvatnog obračuna legitimnih naknada (koja bi se zasnivala na stvarnom trošku administracije prava ili vrednosti pružene usluge). Ova inicijativa nije nastavljena i trebalo bi je oživeti, a uz to bi trebalo pokrenuti i izmene i dopune Zakona o finansiranju lokalne samouprave.
- **Intenzivirati borbu protiv sive ekonomije.** Siva ekonomija negativno utiče na 62% privrednika, te je tako četvrta na spisku negativnih činilaca. Vlada je već intenzivirala rad inspektora. Novi Zakon o inspeksijskom nadzoru, čiji je nacrt već izrađen, omogućiće svim inspekcijama da efikasno rešavaju pitanje sive ekonomije. Među ostalim ključnim reformama su unapređenje poreske uprave, povećanje likvidnosti privrede kroz restrukturiranje, privatizaciju i likvidaciju javnih preduzeća gubitaka, kao i zabrana prodaje novih industrijskih proizvoda na zelenim i buvljim pijacama.
- **Oživeti mere usmerene protiv korupcije.** Privrednici su 2013. na planu borbe protiv korupcije osetili značajno poboljšanje, a tokom 2014. nije došlo do nazadovanja – ali se situacija nije ni poboljšala. Država bi naročito trebalo da se usredsredi na elektronsku upravu i druge mehanizme za povećanje transparentnosti i odgovornosti, intenziviranje dijaloga sa privredom i otkrivanje, istragu i adekvatno sankcionisanje koruptivnih radnji.
- **Trebalo bi usmeriti veće napore na reformu javne uprave.** Iz perspektive privrednika, ova reforma značila bi manje nepotrebne birokratije a više usluga elektronske uprave. Čak 45% ispitanika ne slaže se sa tvrdnjom da je „rad državne uprave efikasniji nego pre godinu dana“, a samo 16% se sa tom tvrdnjom slaže. Ukupno 60% privrednika smatra da administrativne procedure imaju negativan uticaj na poslovanje. Kako bi reforma javne uprave imala pozitivan uticaj na privredu – a i na građane – trebalo bi da se pređe sa izrade strategija na konkretne promene upravljanja državnim organima, kao i na uvođenje nove kulture rada usmerene na pružanje usluga korisnicima.
- **Intenzivirati rad na pojednostavljenju interakcije privrede sa državnom upravom.** Dve od tri najpopularnije reforme sprovedene tokom prethodnih 12 meseci odnose se na pojednostavljenje administrativnih procedura: reč je o objedinjenoj uplati poreza i doprinosa i dostavljanju godišnjeg finansijskog izveštaja samo Agenciji za privredne registre a ne većem broju državnih organa. Sa druge strane, poreska administracija i administrativne procedure nalaze se među pet činilaca čiji je uticaj na poslovanje najnegativniji. Država bi trebalo stoga da usredsredi napore na unapređenje administracije tako da se preduzećima uštedi vreme – i to naročito primenom rešenja elektronske uprave.
- **Obnoviti napore usmerene na unapređenje i proširenje sistema javnih nabavki, kao i na izgradnju poverenja javnosti u taj sistem.** Zakon iz 2013. godine u velikoj meri je pomogao da se unapredi poverenje privrednika u elemente sistema javnih nabavki, ali su se njihovi stavovi po ovom pitanju pogoršali tokom 2014. Zakon nije izmenjen ali je možda mogao da bude kvalitetnije sproveden. Svakako ima mesta za unapređenje situacije, budući da se u proseku za svaki tender prijavi samo 2,7 ponuđača, dok tek 10% anketiranih privrednika navodi da ima iskustva sa postupcima javne nabavke. Vlada bi trebalo da shodno tome sprovede reviziju primene Zakona o javnim nabavkama, te da potom javnost i privredu uveri da će na osnovu nalaza revizije biti učinjene izmene kako bi se

osigurala sloboda konkurencije u pogledu javnih nabavki, kao i da su novi ponuđači dobrodošli učesnici u ovom postupku.

- **Usvojiti i sprovesti novi Zakon o inspeksijskom nadzoru.** Inspekcije su uspešno smanjile opterećenje sa kojim se suočava privreda kroz sopstvenu reorganizaciju i unapređenje svog rada, a te napore bi trebalo da nastave kako bi već izvršena poboljšanja ostala održiva. Međutim, inspekcije još uvek nisu naročito efikasne, i to posebno kada je reč o borbi protiv sive ekonomije. Potrebna je sveobuhvatna reforma inspekcija koja će ih učiniti transparentnijim, uvesti standarde procene rizika, povećati proaktivnost i doneti veće usmerenje na borbu protiv sive ekonomije.
- **Usvojiti i sprovesti novi Zakon o planiranju i izgradnji i povezane propise.** Za dobijanje građevinskih dozvola i dalje je potrebno previše novca i vremena, a donošenje novog zakona predstavlja prvi korak za pojednostavljenje ovih procedura. Sprovođenje tog propisa biće veoma složeno, pošto treba formirati „jednošalterski sistem“ i mehanizme za elektronsko izdavanje građevinskih dozvola, a istovremeno treba izmeniti, umanjiti ili u potpunosti ukinuti funkcije brojnih državnih organa i javnih preduzeća.
- **Ponovno posvetiti pažnju angažovanju izvršitelja u cilju unapređenja izvršnog postupka.** Nalazi ukazuju na to da privreda ne koristi u dovoljnoj meri nov institut izvršitelja. Većina predmeta izvršenja odnosi se na naplatu potraživanja komunalnih preduzeća, mada i banke počinju sve više da angažuju izvršitelje, i to uz poprilično uspeha. Ministarstvo pravde i sami izvršitelji trebalo bi da povećaju svest javnosti o ovom novom načinu za izvršenje sudskih odluka i unaprede sopstveni marketing.
- **Povećati ulaganja u infrastrukturu.** Samo 13% svih anketiranih preduzeća saglasni su sa tvrdnjom da se popravilo „stanje infrastrukture koja je potrebna za delovanje“ preduzeća. Čak 42% ispitanih ne slaže se sa tim.
- **Poresku reformu treba pratiti kvalitetnom kampanjom.** Kada smo preduzeća pitali kakvim se regulatornim promenama najviše nadaju, naveli su, redom, 1) smanjenje poreza, doprinosa i naknada, i 2) smanjenje stope PDV. Reforme zakona, propisa i administrativnih procedura rangirane su mnogo niže. Privrednici parafiskalne namete, poreze i doprinose na zarade i PDV smatraju najproblematičnijim pitanjima za poslovanje. Brojni ekonomisti preporučuju dalje prebacivanje poreskog opterećenja sa prihoda na potrošnju, ali, pošto brojni privrednici PDV posmatraju kao indikator poslovnog okruženja, država bi trebalo ove moguće izmene poreske politike da objasni u smislu poboljšanja konkurentnosti i podsticanja ulaganja i zapošljavanja.
- **Unaprediti način na koji se javnosti saopštavaju informacije o smanjenju stope inflacije i fluktuacijama deviznog kursa.** Privrednici nestabilnost kursa i dalje smatraju problemom koji bi trebalo prioritetno rešavati u cilju unapređenja konkurentnosti, dok je na trećem mestu inflacija (posle poreza na zarade). Iako su brojni privrednici (i građani) nesumnjivo osetljivi na ova pitanja usled „evroizacije“ srpske privrede i toga što su krediti i inputi indeksirani u evrima, inflacija je niska a devizni kurs relativno stabilan. Vlada i Narodna banka Srbije bi trebalo da ulože dodatne napore da te podatke saopšte javnosti, a da paralelno sa tim postepeno povećavaju stepen „dinarizacije“ srpske privrede.
- **Reforme koje za cilj imaju stimulisanje kreditiranja trebalo bi da se usredsrede na činioce koji doprinose visokim kamatnim stopama i naknadama.** Privrednici kamatne stope i naknade navode kao najveće prepreke zaduživanju. I zaista, kamatne stope u Srbiji više su nego na drugim tržištima i to zbog više faktora, među kojima su neizvesnost u naplati potraživanja zbog neefikasnog izvršnog

postupka i hipotekarne prodaje sredstava obezbeđenja, troškova poštovanja propisa i nedovoljnih ekonomija obima.¹⁴

- **Unaprediti vansudsko izvršenje radi naplate potraživanja po osnovu kredita.** Jedan od glavnih faktora rizika koji utiču na visoke kamatne stope jeste skoro potpuna neefikasnost vansudskog izvršenja radi naplate ovakvih potraživanja. Ovaj postupak zamišljen je da izvršenje na sredstvima obezbeđenja učini bržim i jeftinijim, ali i propisima i procedurama kojima je uređen ovaj postupak potrebne su izmene. Država mora da unapredi vansudsko izvršenje na hipotekovanoj imovini kroz definisanje postupka naplate hipoteka nižeg reda, unapređenje pravnih lekova, razjašnjavanje statusa imovine koja nije uknjižena i obezbeđivanje poštovanja zakona kojim se zabranjuje podnošenje predloga za zastoj ili obustavu postupka hipotekarne prodaje.
- **Privrednicima omogućiti obuku i edukaciju iz upravljanja finansijama.** Čini se da brojni privrednici ne razumeju kako da zaduživanje organizuju tako da ga iskoriste za što veću zaradu. Privrednici bi trebalo da nastoje da koriste što jeftinije i adekvatnije izvore finansiranja svog poslovanja, pošto su trenutno isuviše orijentisani na sopstvena sredstva i dozvoljena prekoračenja.
- **Omogućiti nebankarskim finansijskim institucijama da ulažu i daju kredite u Srbiji.** Kako opada obim zaduživanja kod banaka, i pošto banke sve teže mogu da usluže tržišni segment MSP, važno je omogućiti nebankarskim finansijskim institucijama da posluju u Srbiji. Najlogičnije bi bilo prvo dozvoliti rad samo nedepozitnim institucijama, jer tako ne bi bila dovedena u pitanje finansijska stabilnost zemlje, dok bi potrebe za nadzorom bile minimalne.
- **Profesionalizovati postupak procene vrednosti sredstava obezbeđenja.** Privrednici smatraju da banke traže suviše sredstava obezbeđenja. Neizvesna vrednost imovine takođe je faktor rizika koji utiče na skupoću finansiranja. Narodna banka Srbije trenutno radi na formiranju baze podataka o vrednosti nepokretnosti koju bi mogli da koriste procenitelji. Ministarstvo finansija aktivno je na izradi novog Zakona o vršenju procena vrednosti nepokretnosti kao i drugih propisa i podzakonskih akata kojima će se urediti profesija procenitelja.

¹⁴ USAID Projekat za bolje uslove poslovanja, *Finansiranje rasta malih i srednjih preduzeća – ključna pitanja i preporuke za Srbiju*, 2012.